

GRUP İLETİŞİMİ TEMELİNDE ÖNYARGI, AÇI SADAKATI, KUTUPLARDA DÜŞÜNMEK, AYRIMCILIK VE SOSYAL MEDYADA LİNÇ: FAZIL SAY ÖRNEĞİ**Dr. Öğr. Üyesi Işıl HORZUM*, isilhorzum@gmail.com****DOI: ulasbid.823962****Özet**

Bireylerin empati ile yaklaşmak yerine, kendisine yapılmasından üzüntü duyacağı davranışları başkasına yapmaktan tereddüt duymayı incelemeye değerdir. İnsanın bir gruba ait olduğunda güvende hissetme eğilimi olduğu bilgisine dayandırılan bu çalışmanın amacı, grup değerlerine aykırı kabul edilen tavırları saldırgan ifadelerle eleştirme durumunu sorgulamaktır. Bunun için öncelikle grup iletişiminin doğası, saldırganlık ve linç kavramları açıklanmış, medeni insanın benimsemesi gereken iletişim yaklaşımları ve şartları ele alınmıştır. Araştırma, belirlenen bazı iletişim kavramları ışığında yapılmıştır. Dünyaca ünlü Türk Müzisyen-Besteci ve Piyaniist Fazıl Say, 2013 yılında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı işaret eden bazı eleştirel açıklamalarda bulunmuştur. Medyada gündem olan gerginliğe rağmen Cumhurbaşkanı 2018 Ağustos'unda annesini kaybeden Say'ı taziye için aramıştır. Bu olumlu yaklaşıma Say, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı Ocak 2019'da Truva Sonatı Prömiyeri'ne davet etmek suretiyle olumlu geribildirimde bulunmuş, Cumhurbaşkanı konsere katılmıştır. Tüm bu gelişmeler, müzisyenin sevenlerinden bir kısmınca tepkilere yol açmıştır. Araştırmanın evreni, Sanatçı Fazıl Say'ın tüm sosyal medya hesaplarında farklı tarihlerde yaptığı paylaşımlar altına yapılan yorumlardır. Örneklem ise Say'ın Twitter ve Instagram hesaplarından Truva Sonatı Prömiyerini duyuran 19 Ocak 2019 tarihli paylaşımı altına yapılan yorumlardır. Yorumlar üslubuna göre tasniflenmiş, içerik çözümlemesi tekniğine göre incelenmiş ve kategorileştirilmiştir. Daha sonra içerik analizinde temel alınan kavramlara göre verilerin söylembilimsel analizi yapılmıştır. İncelenen yorumların büyük oranda olumlu olduğu bulunmuştur. Olumsuz yorumların büyük çoğunluğunun “kutuplarda düşünmek”, yarısının ise aynı anda “genelleme ve stereotiplere göre yargılama, basmakalıp yargı/kalıplaşmış düşünce ve açığı sadakati” anlamları taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Grup iletişimi, önyargı, ayrımcılık, linç, empati, saygı.

PREJUDGEMENT, ANGLE FIDELITY, POLARIZATION, DISCRIMINATION AND LYNCH ON SOCIAL MEDIA ON THE BASE OF GROUP COMMUNICATION: FAZIL SAY SAMPLE**Abstract**

It is worth to analyze why people suddenly insult someone they loved instead of developing empathy. This study is based on the knowledge that humans are inclined to feel safe when they belong to a group. It is aimed to question the circumstances of criticizing someone by offensive expressions only due to their attitudes which are conceived opposite to group virtues. For this cause, firstly concepts such as the nature of group communication, offensiveness, lynch are explained, then the communication approaches which should be interiorized by civilized human are discussed. Study is set on these communication concepts. The world famous musician-composer and pianist Fazıl Say declared some critical comments against President Recep Tayyip Erdoğan in 2013. The two had a stressful relationship till The President called Say to convey his condolences in August 2018. Since Say reciprocated Erdoğan with a positive feedback by inviting him to his concert The Troy Sonata Premier in January 2019 and The President attended the concert, many of musicians' fans reacted against Say via social media comments. The research population of this study is all the comments under the posts of Fazıl Say in several years. Sample is the comments on 19th January 2019, under Say's post on Twitter and Instagram about the concert. Comments are classified according to their wording and categorised by content analysis. Then the data has been analyzed by discourse analysis relying on the concepts determined by content analysis. It is found that the majority of the comments are positive. Most of the negative comments featured “thinking in poles”. Half of the comments are featuring “generalisation, judgements according to stereotypes and angle fidelity”.

* Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Makale Geliş Tarihi: 10.11.2020

Makale Kabul Tarihi: 24.12.2020

Keywords:, Group communication, prejudgement, discrimination, lynch, empathy, respect.

1. Giriş

Asya ve Avrupa arasında köprü olmuş, onlarca farklı kültürün kaynaşmasına, yüzyıllarca barış içinde bir arada yaşamasına ev sahipliği yapmış ve halen yapmakta olan bu topraklarda zaman zaman yaşanan ayrımcı ve düşmanca söylemler üzücüdür. Etnik köken, inanç gibi özellikler bakımından farklı gruplarla toplumun her alanında barış, memnuniyet, saygı, hoşgörü ve huzur içinde iletişim kurulabilirken birdenbire alevlenen saldırgan iletişim örnekleri ve çatışmacı olaylar iletişim alanında işlenmesi gereken önemli konulardandır.

Medeniyet kavramı şehir anlamına gelen “medine” kelimesinden türemiştir; yerleşme düzeni oluşturma, yönetim ve sosyal alanda kurallara göre yaşamayı anlatmaktadır. Zanaatın, sanatın, düşüncenin, kurumların gelişmesi ve bir yaşam kültürü oluşturabilmek, medeni olmak anlamına gelir. Hukuksal çerçevede hak ve sorumluluklara tabi olmak ve özgür yaşamak, aynı zamanda başkalarının hak ve özgürlüklerine duyarlı olmak, medeni olmak demektir. Bu oluşum, düzen, adalet, bilme ve anlama, sanat ve ticaret gibi alanlarda en üst düzey zengin ve geniş kültürel varlığı yani yaşam biçimini kast etmektedir (Taşdelen, 2014:8). Demek ki medeniyet, bazı sosyal yaşam kuralları belirlemektedir. O halde medeni toplumda bireylerin, sosyal alanda birbirleriyle bu kurallar dâhilinde iletişim sürdürmesi beklenir. İletişim kurarken diğerlerine duyarlı olmanın yolunun empatiden geçtiği hesaba katılmalıdır. Fazıl Say Türkiye'nin dünyaca ünlü çağdaş bir müzisyenidir. Say hayranlarının medeniyetin değerlerinden olan sanata ilgi duymalarına dayanarak çağdaş medeni kurallara riayet etmesi beklenebilir. Dolayısıyla Say'a daha önceden sevgi ve saygı duyup bu olaydan sonra saygısını yitirdiğini ifade edenlerin yorumları, tutarlılık açısından incelemeye değer bulunmuştur.

Çalışmanın temel sorunu, medeni insanın, diğerlerine saygı gösterme, başkalarıyla empati kurabilme, iletişim engellerine takılmadan iletişim kurabilme durumunu ele almaktır. Modern bir sanatçıyı takip eden kitlenin iletişim içinde ne kadar medeni olabildiklerine ışık tutmak istenmektedir. İnsanın en medeni tavırları sergilemesinin şartlarını anlamaya çalışmak; bireylerin birbirlerine empati ile yaklaşarak kendisine yapılmasından huzursuzluk, rahatsızlık, elem ve güvensizlik duyacağı olumsuz hisleri başkasında yaratmaya dair tereddüt duymayışının nedenlerine dair ipuçları yakalamak gayesi güdülmüştür. Çalışma, grup iletişimi, önyargı, genelleme, ayrımcılık, nefret, acımasızlık, suçlayıcı iletişim, saldırganlık, linç, empati, saygı kavramları üzerinden yürütülmüştür. Çalışmanın amacı, Fazıl Say'ın Recep Tayyip Erdoğan'ı Truva Sonatı Konserine daveti ve konserde kendisiyle diyalogları sonrasında sosyal medyada yapılan yorumları iletişim üslubu açısından analiz etmektir.

Makale, Fazıl Say'ın 9 yıl önce Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan hakkında hukuki zemine taşınan mesajlarını destekleyen cephenin, yakın geçmişte tam tersine olumsuz tepkiler vermesine odaklanmaktadır. 9 yıl önceki gelişmeyi destekleyenlerin daha sonra olumsuz tepkiler vermesine yol açan, yıllar süren iletişimsizliğin ardından devlet adamı ve sanatçı arasında gelişen uzlaşmacı diyaloglardır. Bu gelişme, bir kesim tarafından insanlık adına medeni ve olumlu bir adım olarak görülürken, diğer tarafta Say'ı sosyal medyada linç etmeye kadar varan tepkilere de yol açmıştır. Araştırmanın evreni Piyaniist Fazıl Say'ın yıllar içinde sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları altına yapılan yorumlardır. Sanatçının konser sonrası Instagram ve Twitter paylaşımları altındaki yorumlar ise örneklemi oluşturmaktadır. Bu yorumlarda geçen bazı kavramlar içerik analizi yöntemi ile kategorileştirilmiş, elde edilen bulgular söylem analizi ile ele alınmıştır.

Bundan önce, nefret söyleminin temelindeki güdüyü anlayabilmek için grup iletişimindeki önyargı, genelleme, ayrımcılık, nefret, acımasızlık, suçlayıcı iletişim, saldırgan söylem, sosyal medyada linç, empati ve saygı kavramlarının açıklanması gereği duyulmuştur.

2. Grup İletişimi ve İletişim Engelleri

İletişim alanında sıkça duyulan genelleme, ayrımcılık, basmakalıp düşünce/önyargı, nefret ve ayrımcılık, saldırganlık, linç gibi kavramların yanı sıra grup iletişimde davranış tetikleyici bir bilinç düzeyi olan kimliksizleşme; ayrıca iletişim engelleri kavramları açıklanacaktır.

2.1. Grup İletişimi

İnsan tek başına değil de diğerleriyle etkileşim halindeyken davranış bilimlerinin inceleme konusudur. Zira toplum içindeyken tutum ve davranışları gözlemlenebilir ve etki yaratır. Birçok tanımda grup kavramı, ortak amaç, değer ve normlar benimseyerek kendini ait hissetme koşullarıyla açıklanır. Ne var ki, yabancı kişilerle tesadüfen aynı mekânda bulunmak veya aynı ortam paylaşılmasa dahi taraftarlık, beğeni, destekleme gibi zihinsel duruşlara sahip olmak da grubun varlığından söz ettirebilir. Kağıtçıbaşı (1977) grubu “etkileşim halinde bulunan birden fazla insan” olarak tanımlar. Turner ve Tajvel (1982) Toplumsal Özdeşlik Modelinde toplumsal bir grubu, “ortak bir toplumsal özdeşliği paylaşan veya kendilerini aynı toplumsal kategorinin üyeleri olarak algılayan iki ya da daha fazla birey” olarak tanımlar (akt. Mutlu, 2008:119-120). Bu açıdan grup üyelerinin fiziksel olarak aynı ortamda bulunmaları, birbirlerini tanımaları ve grubun belirli yapıya sahip olması şart değildir. Üyelerin birbiriyle herhangi bir ortak nedenden ötürü özdeşlik kurması söz konusudur. Toplumsal özdeşlik süreçlerinde bu gelişigüzel oluşan grupların herhangi bir konuya tepki vermeleri ve kanılarını kitle iletişim araçlarında paylaşması mümkündür. Grup üyeleri algılanan normları kendilerine atfeder. Atfetme söz konusu olduğu için bu algılar gerçekle örtüşmeyebilir. Bu çalışmada, etkileşimli kitle iletişim araçlarından biri olan sosyal medyada birbiriyle yazılı mesajlarla ulaşan kişiler bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Gerbner'in (1967) “gönderiler aracılığıyla kurulan sosyal etkileşim” diye tanımladığı iletişim (akt. McQuail ve Windahl, 1997:15), sosyal yaşamda güven veya güvensizlik duyguları oluşturacak ve yaşatacak güçtedir. Güvende hissetmek için benzer tutumlardaki bireylerin oluşturduğu gruba dahil olma eğilimi söz konusudur. Diğerlerinin fikrini umursamaz görünenler, içine doğdukları grupları reddedenler, yasalara aykırı olanlar bile kendi seçimleriyle girdikleri ve benimsedikleri gruptan saygı beklerler (Burnett, 2018:192). O halde insan varlığını diğerlerinin kabulüne borçludur. “İki insan birbirinin farkına varınca iletişim başlar. İnsan, varlığının yargılanmadan, olduğu gibi kabul edilmesini ister; umursanmak ister, takdir görmek ister” (Cüceloğlu, 2001:125,190).

Bireyin kendisine dair bilinçli algısı olarak tasvir edilen benlik (Özen ve Gülaçtı:2010), bağlı bulunduğu grupların ve içinde yaşadığı toplumun değerlerini benimsemekle varlık bulur (Ergin ve Yıldız:2010) ve başkalarının görmesine muhtaçtır. Bir insanın benliğini oluşturanın genler mi, çevre mi olduğu tartışmasında Burnett (2018:193), genlerin etkisini yadsımaz ise de toplumun diğer üyelerinin bilginin kaynaklarından birisi olduğunu vurgular. Diğer insanların yorumları, tepkileri, muameleleri, inançları ve önerileri, beyni doğrudan biçimlendiren bir güce sahiptir. Özdeğer, özsaygı, motivasyon, hırs gibi benliğe ait pek çok boyut başkalarının düşünceleri ve kişiye olan davranışları ile biçimlenir. İnsanların kiminle sosyalleşip, kimi kayıracağına, kime karşı psikolojik mücadele vereceğine karar vermede, ait olunan grubun normları ve değerleri etkilidir.

Le Bon (1912) bir organizmadaki hücreler nasıl bir araya gelerek tek bir varlık oluşturmuşsa, psikolojik kitle de bir an için birbiriyle kaynaşmış aynı türden (heterojen) öğelerin oluşturduğu geçici bir varlıktır der. (akt. Freud, 2017:12). Grubun yönlendirmesiyle birey, kişisel kimliğini kaybedip anonim olarak hareket edebilmektedir. Grup tek bir organizma ve beyin gibi davranır; sosyal konuların tek bir biçimde, tek akıldan çıkmış gibi yorumlanmasını ister, üyelerini ya da üye gördüklerini düzene sokma eğilimindedir (Atkinson ve diğ., 1995:769).

Freud (2017) Kitle Psikolojisi kitabında yalıtık halde belirli duygu, düşünce ve davranışları ile tanınan bireyin, nasıl olur da topluluk içine karıştığı vakit umulmadık tavırlar takındığını sorgulamaktadır. Kitlenin insanda ruhsal bir değişim sağlayışının iç yüzünü merak eder. Le Bon'un "Kitleler Psikolojisi"ni tartışır ve tek başına olan birey ile kitle içindeki birey arasındaki ayrımın nedenlerini bulmanın güçlüğüne dile getirir. Toplumun bireyleri arasındaki ilişkiyi özel koşullar altında ayrı bir içgüdüye bağlar: sürü içgüdü, grup düşüncesi. İnsanların grup içinde alternatif düşünmekten ziyade, fikir birliğine varma güdüsüne kapılmalarına "grup düşüncesi" denir (Plotnik, 2009:598). Grup düşüncesi, farklı bakış açılarını yontarak benzeştirdiği için dünyayı dar bir açıdan görmeye zorlar.

Muzaffer Sherif (1935)'in Otokinetik Etki, Solomon Asch'ın Uyma, Stanley Milgram'ın İtaat Deneyleri çoğunluğun fikrinin bireysel fikirlerin üzerinde baskılayıcı etki yarattığına dair sosyal uyma örnekleridir (akt. Kağıtçıbaşı:54-62). Bu deneylerin sonuçlarından bir konu hakkında belirli bir yönde düşüncesi olan bireylerin, grubun ortak görüşüne uymak için fikrini değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bir deneyde gönüllü katılımcılar, küçük bir ortak özelliğe dayanarak yakın hissettikleriyle gruplaşmış ve yanlış davranmıştır (Gerrig ve Zimbardo, 2013:529). California Berkeley Üniversitesinde yapılan bir araştırmada *otoriter kişilik* yapısındaki bireylerin üst statüdeki bireylere itaat etme, astlarına baskı kurma, kendi grupları lehine, karşı gruplar aleyhine önyargılar taşıma eğiliminde olduğu bulunmuştur. Bu kişiler hatalı bakış açılarını kabul etmemiş, önyargılı davranışlarını karşı gruba yansıtma savunması içine girmişlerdir. Başka bir araştırmada, haklarında bilgi verilen çalışma arkadaşlarını seçerken katılımcıların ırka değil de ortak tutumlara göre tercihte bulunduğu dikkat çeker (akt. Sdorow, 1998:611). Demek oluyor ki, tercihe bağlı gruplaşmada benzer yaşam şekilleri, 'ırk' gibi ortak özelliklerin önüne geçebilmektedir. Ülkemizde, tanıdık olmayan insanlara öldüresiye saldırgan eylemlerde bulunmaya karşın, sırf kendi grubundan olduğu için bir bireyin (aile, akraba, mahalleli, köylü, hemşeri, tuttuğu futbol takımı taraftarı vb.) korkunç cürümlerini bile örtbas etmeye çalışma, bu duruma örnek teşkil edebilecek yaygın gözlemlenen durumlardır.

Kendi tercihi ile katıldığı grup tarafından sevilme ve beğenilmek dürtüsü türlü davranışlara sürüklenmesine karşın, hasbelkader içine doğduğu veya kendisini sahiplenmiş bir grubun beklentilerine aykırı davranmak, kişiyi sosyal onayı kaybetme, yalnız kalma, dışlanma ve hatta canının tehdit edilmesi gibi risklerle baş başa bırakır (İnceoğlu, 2004: 41-56, 148; Zencirkıran, 2017:43-246). Özellikle etnik köken, ırk, dil, din gibi ortak unsurların bir araya getirdiği gruplarda kurallar oldukça katıdır. Birey kendi isteğiyle gruptan ayrılamaz; grup dışına atılması ise suç işlemeyi gerektirir (Güngör, 2011a:174; Güngör, 2011b:278). Bazı deneylerde bireylerin, kendilerini anonim hissettiklerinde, grubun çıkarları için, uyma davranışı göstermeyeninin canını acıtmakta istekli olduğunu göstermiştir (Plotnik, 2009:597; Atkinson, 1995:747). Görülmektedir ki, ister doğuştan kazanılan grup üyeliği isterse gönüllü benimsenen olsun grup, bireysel fikirleri eritmekte ve tek tip düşünce tarzını dayatmaktadır. Üstelik grubun benimsediği kurallar muğlaktır. Gruba uymayan davranışların neler olduğuna kimler karar vermektedir?

Toplumun tek bir norm dizisi yoktur; bireylerin aynı anda farklı kategorilerde gruplara üye olması da birbiriyle çatışan baskılara yol açar (Atkinson ve diğ., 1995:769). Birey herhangi bir konu ya da olay karşısındaki tutumunu, "içine doğduğu grubun dini özelliklerine göre mi belirleyecek, yoksa kendi emeği ile geldiği mesleki çevresinin genel görüşüne göre mi belirleyecek" çıkmazı vardır. Ve yahut erdem olarak gördüğü hakkın, doğrunun, adil olanın yanında yer alma gibi değerlere istinaden kendi hür iradesiyle, belki de üyesi olduğu grubun çıkarlarına ters bir tepki geliştirebilecek midir? Cüceloğlu'nun (2001:52) vurguladığı gibi sağlıklı olan, ait olma ve birey olma arasında denge kurmaktır.

Bu çalışmadaki grup kavramıyla, fiziksel ortamda bir arada bulunarak üyesi bulunulan gruplar değil, bireyleri tanınmasa, çok uzakta olsa dahi benzer ideolojileri, kültürleri, kimlikleri gibi benzer karakteristiklerinden ve ortak paylaşımlarından ötürü ait hissedilen muhtelif gruplar kast edilmektedir.

Bunlar, takım taraftarları, siyasi parti üyeleri, dernek üyeleri, kurum çalışanları, aynı sanatçıyı sevenler gibi gruplar olabilir.

2.2. Genelleme, Önyargı, Kimliksizleşme, Nefret ve Ayrımcılık

İnsan zihni, yaşadığı toplum ve bağlı bulunduğu grup tarafından önceden kodlanmış görünüş, tavır vb. göstergelerin kaynak sağladığı dogmatik veriler ölçüsünde bir fikir üretir, ayırt edici tasniflemeler yapar. Varsayılan Kişilik Teorisi de görünen özelliklerden hareketle insanları, aile ve toplum tarafından oluşturulmuş zihinsel şemalar dâhilinde kalıplara sokmayı kast eder. Bu şekilde anlık değerlendirmelerle insanların karakter gibi henüz keşfedilmemiş yönlerine dair farazi yüklemelerde bulunmak, iletişimde engel teşkil eder. Bu engel *özellik atfetme* olarak adlandırılır (Gürüz ve Eğinli, 2014:291-292). Aynı özelliklerin bütün grup üyelerine atandığı bu genellemelere *stereotip* denir (Gerrig ve Zimbardo, 2013:529). İlk kez görülen kişi, çoğunlukla tanımak için emek verme gereği duyulmadan bilinçaltındaki eski kayıtlara göre değerlendirilir. İlk izlenimin eski zihinsel kayıtlardaki şemalara göre değerlendirilmesi, *dilsiz bilgilenme* (*halo etkisi*) yaratır. Dogmatik bilgilere dayandırıldığı için, stereotipler ve ilk izlenim, önyargı içerir (Plotnik, 2009:584; Smith ve diğ., 2012:646-651).

Bu açıklamalar ışığında bağlı bulunduğu ya da bağlı olduğu zannedilen gruptan dolayı bir insana karşı takınılan olumlu ya da olumsuz tutum, önyargı olarak görülebilir. Önyargılar, basmakalıp düşüncelerden türeyen çoğu zaman haksız yargılardır. Clinard, (1968) önyargıyı, “azınlık gruplara karşı çeşitli olumsuz davranış şekilleri” olarak tarif ederken, Green ve Seher (2003:511) “geleneksel olarak, bazı gruplar hakkında yanlış, basite indirgenmiş, aşırı genelleştirilmiş veya bilinçsiz inançlara dayandırılan düşmanlık” olarak tanımlarlar. Kendimize benzemeyen insanlara karşı kötü duygular ve düşünceler beslerken, kendimize benzeyen insanların erdemlerini abartma yönünde olumlu önyargılarımız vardır (Macionis, 2013:360; Giddens, 2008: 534; Sdorow, 1998:17). “Ahlakımızın doğuştan mı geldiği” sorusuna yanıt arayan Yale Üniversitesi akademisyenleri (Hamlin ve diğ.,2007), yaptıkları ardışık deneyler ile ilginç sonuçlar elde etmiştir. Henüz konuşmayı, kendi kendine yemek yemeği beceremeyen 3 ile 6 aylık bebeklerin katılımcı olduğu deney, bebeklerin dahi adalet duygusuna sahip olduğunu, üstelik kötü davranışlar sergileyenlerin cezalandırılmasından zevk aldığını ortaya koymuştur. En ilginç olan sonuçlardan biri, insanoğlunun kendi ayakları üzerinde durmadığı zamanlarda bile kraker şekli gibi keyfi ve önemsiz konularda kendisine benzeyenlere sempati ve yakınlık duyduğu, kendine benzemeyenlerin ise suçu olmasa dahi kötü muamele görmesinden hoşnut olduğudur.

Önyargı, yaygın şekilde insan kategorileri hakkında katı ve adil olmayan genellemelerden beslenir; belirli bir sosyal sınıf, cinsiyet, cinsel eğilim, yaş, siyasi işbirliği ve fiziksel engellilik, ırk ya da etnisitedeki insanları hedef alır. Gasset'in (2016) dediği gibi “kitle, kendinden olmayan her şeye derin nefret duygusu besler”. Kitle, kendinden olmayana karşı dogmatik verilere dayalı önyargılarını eyleme dökmeye başlarsa, ayrımcılık yapar. Ayrımcılık, “bir birey ya da gruba karşı eşit muamele göstermemek” olarak tanımlanır (Clinard, 1968:649). Önyargı, tutumları kasteder, ancak ayrımcılık bir eylem meselesidir, diğer gruba karşı davranışları ifade eder. Hatalı ve katı genellemelere dayanan antipati olarak da bilinen önyargı, dile getirilmek suretiyle, bütün olarak bir gruba ya da sırf bir grubun üyesi diye bir bireye yöneltilecek ayrımcılığa dönüşür (Macionis, 2013:365; Giddens, 2008:539; Green ve Seher, 2003:510). Bazı insanların önyargıları, ayrımcılık gösterme fırsatı bulamadığından ve yahut diğerlerinin kendisine tepki vereceğini bildiğinden dolayı gizli kalır (Clinard, 1968:670).

Kültürel ayrımcılık, etnisiteye dair niteliklerin ya da yaşam biçimlerinin alay konusu edilmesidir; sinsi bir psikolojik şiddet içerir. Farklı gruplar arasında görünmez, katı sınırlar oluşturur; duvarlar örür, barış ve uyum içinde yaşamayı güçleştirir (Yılmaz, 2007:12-13). “Bizdensin, bizden değilsin” muamelesinin de kültürel ayrımcılık olduğu düşünülebilir. Bir kişiyi benzer görüşler yansıtarken aynı gruptan sayanların, başka bir konuda başka bir tavır takındığında aynı kişiyi dışlamaları medeni sayılabilir mi?

Sorumluluğun Dağılması Teorisi'ne göre insanlar başkalarının huzurunda daha az sorumlu hissetmektedir. İnsan kendini ne kadar gizli veya erişilemez hissederse sorumlu hissetme ihtimali o kadar düşer (Plotnik, 2009:597; Smith ve diğ., 2012:611). Topluluğun gücünü arkasına alarak cesurca ve rahat hareket etme ise başka bir davranış boyutudur, *sosyal kolaylaştırma* diye anılır. Ayrıca araştırmacılar kalabalıkta bulunmanın sağladığı gizliliğin, suçluluk ve farkındalığı azalttığı; böylece özenetimin zayıflayarak spor karşılaşmalarındaki holigan davranışları örneğine benzer kontrolsüz öfke patlamaları, saldırganlık türünde antisosyal girişimlerde bulunmanın kolaylaştığı sonuçlarına varmıştır (Sdorow, 1998:629-630).

Festinger (1952), kendi başmayken duygu, düşünce ve algılarının farkında olan insanın farkındalığının kalabalıkta iken azalmasını "*kimliksizleşme*" olarak adlandırır. Kalabalığın yönlendirmesi basit refleks tepkileri kolaylaştırırken yeni, sıra dışı veya karmaşık tepkiler oluşturmak bilinçli bir çaba gerektirir (akt. Arkonaç, 2016:270). Birbirini tanımayan geniş kitlelerin oluşturduğu internet ortamı da düzensiz bir kalabalıktır. Kalabalığın içinde bulunmak kişinin kimliğini gizlediği için (kimliksizleştirme) ve de kalabalığın gücüyle kişiler, mantık dışı veya antisosyal davranışlarda bulunabilmekte, hele de kişi internete gerçek kimliğiyle erişmiyorsa, utanma, çekinme, rezil olma gibi kaygılar gütmeyen klavye üzerinden başkalarını yargılayabilmektedir.

Buna göre insanlar; toplum içinde medeni davranma normuna karşı gelmiş olmamak için temeldeki tepkisel, saldırgan ve bencil doğalarını pek göstermezler. Bu bastırılan özellikler kalabalıkta açığa çıkar. Buna aracı olan mekanizma ise kimliksizleşmedir. Kimliksizleşme kavramı, kimlik kaybı veya eksikliği fikri üzerine kurulmuştur. Kimliksizleşme ile ilgili çalışmalardan ilki ve sık sık referans olarak gösterileni Festinger, Pepitone ve Newcomb'un 1952'de birlikte yürüttükleri çalışmadır. Denekler birbirlerini birer birey olarak görmekten uzaklaştıkça ve tanınmaları güçleştikçe ebeveynleri hakkındaki tartışmaya katkıları daha cüretkar ve meydan okuyucu bir kılığa bürünmüştür. Singer ve arkadaşlarını

Gasset (2016:17) kalabalığı kütle terimiyle açıklar. Ona göre toplumu oluşturan dinamiklerden biri *azınlık*, diğeri ise *kütledir*. Azınlık, özel vasıflara haiz fertlerden oluşmuş gruplardır. Kütle, alelade insan kalabalığıdır. Onun anlatımıyla; günümüzde birdenbire karşımıza çıkan kütle, birbirleriyle ortak özelliği ve ülküsü olmayan insan yığınlarıdır. Rasgele, anlık, keyfiyete göre hareket ederler, öngörülemezdirler. Bu yığınlar önceleri bir kırdan, köyde, kasabada veya büyük şehrin bir mahallesinde bir yere ait imişlerdir. Yığınlar kendi kalabalığı içinde kimliksizleşmiştir. Gasset bu yığınları, sonradan görme az bir bilgiyle toplumun ön saflarına yerleştiklerini iddia ederek eleştirir ve her konuda ahkâm kesmekle suçlar. Kütle, özellikle cep telefonu ile üst mevkilere bile sataşabilme yetisini elde edince iyice şırmarmıştır.

"Kütle, ağırlığı altındaki ferdi, yetenekli, seçkin olan her şeyi ezer. Herkes gibi olmayan, herkes gibi düşünmeyen herhangi bir insan ortadan kaldırılma rizikosunu göze alıyor demektir... Herkes denilince ise kütle akla gelir. İşte, özelliklerindeki vahşiliğin hiçbir şekilde gizlenmeksizin anlatıldığı çağımızın dehşet saçıcı gerçeği budur" (Gasset, 2016:22).

Görüldüğü gibi kütle olarak adlandırılan bu insan yığınları tek bir bilinç gibi etki gösterir. Varlıklarının onaylanması, beğeni alması uğruna, fütursuzca dikkat çekme çabası içindedirler. Önyargılarının cenderesine düşen kurbanları ezmek için pusuya yatmış avcılar gibi beklemektedirler. Belki de ortak noktaları sadece "ben de varım ve ahkâm kesebiliyorum!" iddiaları içinde vahşileşmeleridir. Bu vahşileşme karşı tarafı yok etmek isteyecek noktaya gelebilir. Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi* kitabında, kütle içerisindeki duyguların çığırtağınların kışkırtmaları sonucu alevlenip kitleyi hızla etkisi altına alarak linç eylemlerine götürecektik kadar göz karartıcı şekilde bireyden bireye bulaştığını anlatır (Le Bon, 2014). Fromm'un (2008:12) dediği gibi, "insanlar, kendileri için zararlı olsa bile, onlara söylenenlerden kolaylıkla

etkilenirler; yıkımdan başka bir şey getirmeyen savaşlarda önderlerini körü körüne izlerler; belirli bir inançla söylenen, kaba kuvvetle desteklenen her şeye inanırlar”.

2.3. Saldırganlık ve Linç

İnsan, sosyal olduğu kadar antisosyal bir varlıktır. Antisosyalliğinin en uç yansıması sözel veya fiziksel olarak gösterilebilen saldırganlıktır. Bir grup teori, saldırganlığı fizyolojik kabul ederken, diğer bir grup ise bir deneyim ürünü sayar. İlk kuramlar saldırganlığın içgüdüsel yani öğrenilmeyen bir eğilim olduğunu iddia etmiştir. 1. Dünya Savaşını gözlemleyen Freud insan saldırganlığına Thanatos (Yunanca “ölüm”) diye adlandırdığı bir içgüdüünün sebep olduğu iddiasında bulunmuştur. Freud'a göre Thanatos saldırgan bir enerji biriktirir ve bu enerji katarsis olarak adlandırdığı bir süreç içinde periyodik olarak serbest bırakılmalıdır, böylelikle aşırı bir şiddet patlaması önlenmiş olur (akt. Sdorow, 1998:626). Belki de tüm çalışmanın merak konusu olan medeniyetler kurmuş, etik kurallar koymuş, erdemli yaşamı seçmiş insan ırkının üyelerine yakışmayacak saldırgan tutumların en temel nedeni Freud'un bu açıklamalarıdır: İnsanoğlu saldırgan bir içgüdüye sahiptir ve bunun periyodik olarak daha az zararlı biçimlerde boşaltılması gerekmektedir. Sosyal medyada tanımadığı insanlara saldırgan yorumlar yapma bu sağaltım için biçilmiş kaftandır. Birey aslında başka bir şeye duyduğu ve bastırdığı öfkeyi yön değiştirme savunma mekanizmasına kapılarak internet ortamında rastladığı bir paylaşım altına saldırgan yorumlar yazarak mı sağaltmaktadır?

Saldırganlığın biyolojik kökenleri incelendiğinde genlerle aktarılan bir yönü olduğu görülür ve insan doğasının bir parçası olduğu yadsınamaz. Limbik sistem, amigdala ve hipotalamus gibi bazı beyin bölgelerinin saldırganlık üzerinde önemli rol oynadığı bilinmektedir. Ön beyin lobundaki bazı anomaliler ile saldırganlık arasında ilişki tespit edilmiştir. Şiddet suçu işleyenlerin testosteron hormonları diğerlerine göre daha yüksek bulunmuştur, ancak saldırganlığın aynı zamanda ebeveynleri model alarak öğrenilen bir şey olduğunu gösteren araştırma sonuçları vardır. Bir saldırganlık modeline göre, medya ürünlerine maruz kalma sonucunda dünyanın ancak saldırganlık yoluyla baş edilecek tehlikeli bir yer olduğu algısı yaratılmaktadır. Saldırganlığın amaca ulaşmanın engellenmesi durumlarında ortaya çıktığını iddia eden görüşlere göre ise hayal kırıklığı duygusu saldırganlık düzeyini artırır. Ayrıca muğlak durumların provakasyon olarak algılanıp saldırgan tepkiler verilme olasılığı yüksektir (Sdorow, 1998:627-628; Gerrig ve Zimbardo, 2013:529-538). İnsanın her daim sosyal çevresini model aldığına dair bir görüş de mevcuttur. Sosyal psikologlar Tanya Chartrand ve John Bargh (1999) etkileşime geçilen insanları bilinç dışı olarak taklit etmeyi *bukalemun etkisi* şeklinde tabir etmişler ve bunun sosyal uyum açısından gerekliliğini vurgulamışlardır (akt. Gerrig ve Zimbardo, 2013:536).

Hayvanlar aleminde türler arasında avcısına karşı hayatta kalma amaçlı, aynı tür içinde ise çıkar çatışması (yiyecek, su vb. paylaşımı) ve sürü liderliği gibi meselelerde saldırganlık gözlemlenir. İnsanların çatışmasının ve saldırgan davranışlar sergilemesinin altında çıkar ilişkileri ve bazen de sebepsiz alınganlıklar yer almaktadır. Saldırganlığı kıskırtan ve insanlarla hayvanlar arasında ortak en temel olgulardan biri kişisel alandır. Hayvanlar avlanmak ve üremek için bir bölge belirler. Benzer şekilde insanlar da arazileri mülk edinir ve tanımadıkları kişilerle aralarında ancak belirli bir mesafe olursa güvende hissederler. Bu alan tehdit edildiğinde saldırgan tepkiler vuku bulur. Bu mahrem alan, kültürden kültüre değişebilmektedir (Gleitman, 1983:263-268).

Saldırganlık, ilkel benlik 'id'den beslenen bir dürtü olarak kabul edilmektedir. Freud'un id, ego ve süperegoyu anlattığı Yapısal Kişilik Kuramı'na değinmek gerekir. Freud'a göre ego, id ile süperegoyu arasında denge sağlar. Üç benlik boyutu da insan ve hayvanlarda mevcuttur. Buna göre, bir kişide id baskın ise aşırı bencil, sadece kendi kişisel hırslarını tatmin etmeyi düşünen, saldırgan, hazlarına hizmet etmek için her türlü yolu mübah görecektir bir kişilik yapısı görülür (Arı ve diğ., 1998:21-22). Esasında kişiler id, ego ve süperegoyu hangi benlik boyutunu dinleyeceğine kendi iradesiyle karar verebilirler. Eğer tehdit anında, hayati tehlike kaygısı söz konusu iken id seviyesine

inmenin normallığı kabul edilecekse, Frankl'ın (2009) övdüğü, aşırı stres altında bile başkalarına zarar vermemeyi hesap edebilen özgecil benlikleri nereye koymak lazımdır?

Basmakalıp yargı, kalıp yargı olarak da anılan önyargının (Gürüz ve Eğinli, 2014:284; Giddens, 2008:538), özellikle ilk etkileşimde, bireyler hakkında kolay karar vermeyi sağladığı zannedilir; ancak olumsuz, yanlış ve hatta acımasız yaklaşımlar ve tutumlar sergilemeye götürme ihtimali yüksektir. Gruplaşmalardan beslenir. Kişinin mensubu olduğu grup her zaman haklı, zıt gördüğü düşman bildiği grup ve üyeleri her zaman haksızdır ve saldırılmayı hak ederler. İnsanlar, anın kızgınlığıyla dürtüsel saldırganlık eyleminde bulunabildiği gibi, belirli bir amaç için planlı bir şekilde araçsal saldırganlık eyleminde de bulunabilirler (Gerrig ve Zimbardo, 2013:529).

Kitlelerin bireysel sorumluluk hissetmeden saldırgan girişimlerde bulunmasına linç denir; çoğunluğu ve doğruyu/haklıyı temsil ettiği iddiasıyla bir kişi ya da grubu hukuk dışı bir biçimde şiddet uygulanarak cezalandırmadır. Kitle deyince, kalabalık, grup, halk, topluluk gibi terimler akla gelmelidir (Yılmaz, 2012:1,24). Linç, toplumun suçun cezasını hukuka bırakmadan, savcı ve hâkimlerin rolüne bürünüp suçlu buldukları bir kişiyi hedef göstererek yargılaması ve infaz etmesidir. Hatta linç edenler, suçlu bulunan kişinin adil bir hukuki yargılamayı hak etmediğine inanmaktan güç alırlar (Düzgün ve Özkan, 2017:47).

Türkiye'de linç ya da nefret eylemlerini kapsayan bir yasa bulunmamaktadır, bu konularda yapılan araştırmalar da yetersiz olarak yorumlanmaktadır (Kut ve diğ., 2014:162; Yılmaz, 2012:2,22). Linç, suç sayılmasa bile “medeniyet kaybı” olarak tasvir edilir (Bora, 2018:15-18) ve bu tasvir, son kertede yargısız infaz içermesi ve bu infazın korkunç bir acımasızlık içinde cereyan etmesi nedeniyle çok haklıdır.

Linç kavramının toplumsal hayattaki eylemsel yönü bu çalışma dışındadır. Bu çalışma sosyal medya üzerinde yapılan yorumlara dayandırıldığından linç kavramı, bir insanı söylem ile dışlama, suçlu ilan etme, ötekileştirme, en uç noktada fiziki şiddetle tehdit etme anlamlarında ele alınmıştır. Üstelik sokakta cereyan eden fiili linç, gücünü kitlenin anonimliğinde silikleşen kimlikler ve mesuliyet dağılmasından alırken sosyal medyada tersine kimlik açık olmasına rağmen, alenen dışlama, yargılama, suçlama, ağır eleştiri ve hakaret, küçük düşürücü imalar gibi ifadelerle hayat bulmaktadır. Bazı hesapların sanal olması kimliksizleşme durumundan güç alındığını düşündürebilir. Peki kimliği açık olan hesaplardan yapılan ağır eleştirel, nefretle suçlayıcı ve yargılayıcı yorumlar cesaretini nereden almaktadır? Muhatabın yüzünü görmeden, sosyal medyada ağır yorumlar yazan insanlar, suçladıkları kişi ile karşı karşıya kalsa mahçup olurlar mı? Bu soruların cevabını aramak başka bir araştırma konusu olabilir.

Geleneksel anlamıyla 'linç'te fiziki ortamda bir araya gelen ve saldırganlık gösteren, şiddet kullanan bir kitle varken, sosyal medyada fiziksel yakınlık söz konusu olmadığından saldırganlık sözel boyutta vuku bulur (Han, 2016:9). Sosyal saldırganlık kötü dedikodular, sözlü kışkırtma, arabozuculuk, itham, hakaret vb. şekillerde kendini gösterir (Gerrig ve Zimbardo, 2013:536). Turan (2017), sosyal linç konulu çalışmasında sosyal medyadaki linç fenomenini “bu dünyaya şahitlik eden izleyicilerin arasında ortak olarak beliren iyiye ve güzele dair estetik bir yargı” şeklinde tarif ettiği 'sağduyu'nun yoksunluğuna bağlar.

Linçin toplumsal bulaşma (histerik bulaşma) hali sosyal medyada da etkili olabilir; yani kişi, diğerlerinin yaptığı yanlış bir eylemi hiç düşünmeden ve ani olarak benimseyebilmektedir (Düzgün ve Özkan, 2017:48). Linçin, bireyi başkalarının telkininde bırakma yönü, sosyal medyada toplumun hâlihazırda cepheleşmiş olduğu grubun tarafını tutma şeklinde cereyan etmektedir. Sosyal medyada linç, kamusal alanda fiili gerçekleşen linçten farklı olarak birbiriyle aynı ortamda bulunmayan, birbirini tanımayan kitleler tarafından gerçekleştirilir. Bu kitle, anlık olarak o internet sayfasını gören, farklı meslek gruplarında, farklı şehir ve kültürlerden gelen, farklı yaşta ve farklı eğitim düzeyinde kullanıcılarıdır. Sanal ortamda kimi açık kimliğiyle kimi ise sahte hesaplarla var olmaktadır.

Burada kemikleşmiş toplumsal düşünce kalıplarının da kişilerin taraf tutmasında etken olduğu varsayılabilir. Zira bireyler, herhangi bir olayı yorumlarken, doğduğu andan beri öğretilen toplumsal değerlerin etkisinde kalmaktadır. Çok farklı dinsel, etnik, cinsel çeşitliliklerin olduğu toplumlarda gerilim yaşanmadan hoşgörüyü dayalı bir birlikteliğin sürdürülüyor olması kültürel göreliliğin kabullenilmesine bağlıdır (Zencirkıran, 2017:16-17). Bu çalışmada sorgulanan da, medeni bir değer sayılan “diğerlerini sayma ve gözetme” kriteri çerçevesinde hoşgörüyü dayalı kültürel göreliliğin ne kadar kabul edilip yaşatıldığıdır.

2.4. Diğer İletişim Engelleri: Kutuplarda Düşünmek, Açı Sadakati, Suçlamak

Genellemeler, önyargıya götürür. Önyargılar dışlama, ayrımcılık, saldırganlık gibi davranışlara zemin oluşturur. Bir iletişim engeli olan önyargının yanında, çalışmaya konu olan yorumların içinde barındırdığı bazı iletişim engellerine de kısaca değinmek gerekirse; suçlayıcı iletişim kimseye bir katkı sağlamayacak, yalnızca duyguları incitecek ve tarafları anlamaya kapatacaktır. Kutuplarda düşünen bireyler dış dünyayı zıt kutuplar arasında algırlar, doğru-yanlış, iyi-kötü, başarılı-başarısız gibi sınıflandırmaların dışında bir gerçeği kabul etmezler (Gürüz ve Eğinli, 2014:283-313). Açı sadakati de benzer şekilde kendi bakış açısını tek doğru zannetmektir. Açı sadakati olan kişilerin kendi doğruları mutlak ve sabittir, eleştiriye ve değişime açık değildirler. Oysa iletişim becerisi farklı açıları hesaba katabilme esnekliği gerektirir. Meseleleri tek bir açının doğruluğuna sadakat göstererek değerlendirmek, iletişimsizliğe yol açar (Özer, 1995;Gürüz ve Eğinli, 2014:283-313).

3. Empati ve Saygı

Empati, öz bilinçli bir duygudur; genel anlamıyla bireyin diğerlerinin duygularını anlayabilmek için, kendini onların içinde bulunduğu durumda hayal etmesi veya söz konusu yaşantı kendi başına gelmiş gibi acı, üzüntü hissetmesidir (Zencirkıran, 2017:267). Başkasının açısından bakıp onun dünyasını anlamaya çalışan kişi, karşındakini yargılamadan, aşağılamadan, suçlamadan sağlıklı ilişkiler kurabilir. Aslında empati kurmak zor değildir, kişinin iç iletişim kurması yeterlidir. “Ben onun yerinde olsam böyle bir durumda ne yapardım? Aynı durumda ben nasıl hisseder, nasıl tepki verirdim?” tarzında sorularla, benzer durumda muhtemel hislerini tasavvur etmesi kişinin diğerlerini anlamasına yardımcı olacaktır. İnsan duyguları evrensel olduğuna göre empati, farklı ve başka kültürden olan insanları da anlamayı ve onlarla iyi geçinmeyi sağlar (Kaya, 2016:35). Farklı ırktan insanlara antipati duymak ırkçı bir tutumun yansımasıdır; çatışmalara hatta şiddete zemin hazırlar (İnceoğlu, 2004:13-16). Önceki kısımlarda bahsedilen deneye göre bize benzeyenlere yakınlık duymak, bizimle basit zevkler konusunda bile farklılık arz edenlerin cezalandırmasını isteyecek kadar nefret büyütme doğuştan getirdiğimiz özelliklerdendir. Bu garez duygusu, büyüdükçe hem okulda hem de sosyal ortamda eğitim sayesinde törpülenir, birey olgunlaşır ve empati duygusu gelişir (Hamlin ve diğ., 2007).

Baron-Cohen, (2018:18-19) *Kötülüğün Anatomisi* adlı kitabında, empati yoksunluğunun nedenlerini soruşturur. Şiddetli kırgınlık, intikam arzusu, kör nefret gibi yıpratıcı duygulara bağlı olarak empati erozyonu ortaya çıktığı sonucuna varır. Açıklamalarına göre empati, bazı zamanlarda herkesçe devreden çıkarılabilen bir yetenektir. Öyle bir anda insan sadece “ben” kaygısı güder, diğerini şeyleştirir. O esnada insanlarla ve hayvanlarla sadece duygusuz bir eşya gibi ilişki kurar. Diğer insanlara nesne muamelesi yapmak, başka bir insana gösterilebilecek en kötü davranışlardan biridir; onların varlığını yok saymak, özelliklerini, düşünce ve duygularını görmezden gelmektir. Empatinin varlığı ve yokluğu genetik faktörler, sonradan geçirilen kazalarda beynin bazı bölgelerinin yara alması gibi nedenlere bağlanmakla beraber, tam anlamıyla neden kaynaklandığına dair bilim dünyasında henüz net ve tutarlı sonuçlara ulaşılamamıştır.

Saygı, diğer canlıların varlığını olağan karşılamak, yaşamlarını sürdürübilme haklarının bilincinde olmaktır. Varoluşçu psikolojiye göre sosyal varlık olan insanın en temel gereksinimlerinden olarak gösterilen saygı, Fromm'un (2004:37,39) deyişiyle “insanın kendine özgü bireyselliğini algılamaktır.” Saygı, insanları

oldukları gibi kabul ederek önemsemektir. Karşıdaki kişinin bağımsız bir birey olarak düşünce ve duygularını ifade etmede özgür olduğunu kabul etmektir. Saygı, insanların seçimlerini, davranışlarını kendi bakış açımızın mutlak doğru olduğu kibriyle yargılamamaktır. Din, dil ırk, statü, ekonomik gelir, cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş vb. özellikleri gözetmeksizin herkese adil yaklaşmak ve hoşgörülü bir bakış açısıyla iletişim kurmayı gerektirir (Kaya, 2016:33). Kant'a göre (1995) saygı, “insana saygıdır. Bir kişi, en sıradan insanda bile bir dürüstlük olduğunu fark ederse, istese de istemese de o dürüst kişiye saygı duymaktan kendini alamaz” (akt. Ürek, 2007:193).

Baron-Cohen, (2018:18-19) *Kötülüğün Anatomisi* adlı kitabında, empati yoksunluğunun nedenlerine dair araştırmalarını anlatır. Şiddetli kırgınlık, intikam arzusu, kör nefret gibi yıpratıcı duygulara bağlı olarak empati erozyonu ortaya çıktığını savunur. Açıklamalarına göre empati, bazı zamanlarda herkesçe devreden çıkarılabilen bir yetenektir. Öyle bir anda insan sadece “ben” kaygısı güder, diğerini şeyleştirir. O esnada insanlarla ve haycanlarla sadece duygusuz bir eşya gibi ilişki kurar. Diğer insanlara nesne muamelesi yapmak, başka bir insana gösterilebilecek en kötü davranışlardan biridir; onların varlığını yok saymak, özelliklerini, düşünce ve duygularını görmezden gelmektir. Empatinin varlığı ve yokluğu genetik faktörler, sonradan geçirilen kazalarda beyinin bazı bölgelerinin yara alması gibi nedenlere bağlanmakla beraber, tam anlamıyla neden kaynaklandığına dair bilim dünyasında henüz net ve tutarlı sonuçlara ulaşılamamıştır.

Frankl (2009) *İnsanın Anlam Arayışı* kitabında toplama kampı deneyimlerini anlatırken gruplar arasındaki sınırın belirsizliğini vurgular. Gardiyanları şeytan, tutukluları melek diye addetmek yanlış olacaktır, çünkü gardiyanlar (ss subayları) arasında tutuklulara kendi parasıyla ilaç alanlar olduğu gibi, tutuklu olup mağdur olması beklenirken kapolar (koşuş sorumlusu) seçilip kendi arkadaşlarına sadistçe eziyet etme fırsatları yaratanlar da vardır. Frankl tecrübeleri sonunda insan ırkını ikiye ayırmıştır: soylu insan ırkı ve soysuz insan ırkı.

“İnsan böylesine korkunç ruhsal ve fiziksel stres koşulları altında bile ruhsal özgürlüğünü ve zihinsel bağımsızlığını az da olsa koruyabilmektedir... İnsan ruhsal ve tinsel olarak ne olacağına, karar verebilmektedir. İnsan, bir toplama kampında bile onurunu koruyabilir... Yaşam yiğitçe, onurlu ve özgecil olabilir” (Frankl, 2009:81).

4. Yöntem

Bu çalışmada, “nitel araştırmacılar tarafından kullanılan yöntemlerin, belli bir sosyal olgu hakkında salt nicel metodoloji ile çalışılarak ulaşılabilecek bir anlayışa nazaran çok daha 'derin' bir kavrayış sağlayabilecekleri hakkındaki yaygın inanç” (Silverman, 2018:32) benimsenmiştir. Çalışma, nitel bir araştırmadır. Temel nitel araştırma yöntemlerinden *yapılandırmacı* modeldedir. Nitel araştırma yöntemlerinden biri de söylem analizidir. Bu çalışmada söylem analizi yönteminden faydalanılmıştır. Söylem analizi, dili yorumlama etkinliği olan Hermeneutik felsefi yaklaşımından beslenen, görüşme, metin, konuşmalar gibi dilin kullanım biçimlerini analiz etmeye odaklanan çok türlü sosyal bilim araştırmalarını kapsar. Kişinin dili kullanma biçimi öznel, kastettiği anlamlar göndermeler içerir ve yoruma açıktır (Silverman, 2018:32-439; Çelik ve Ekşi, 2008:104-105); bu göndermelerin anlamı bağlam ile açığa çıkacaktır. Bağlam, sözel ifadelerin (söylem) konuyla ilişkisi üzerine açığa çıkan anlamdır, öznel bir yorumlama pratiğidir (van Dijk, 2010:14). İncelenen kullanıcı yorumlarında insanların kendi algı dünyalarını yaratmak için günlük olaylarda dili kullanma biçimlerine odaklanılacaktır.

Analizler, yapılan yorumların ideolojik kaygı barındırması, cümle içinde nedensel bağlar, zıtlık, örnekleme kullanımı gibi şematik boyutun unsurları ile mikro yapıda geçen cümle yapıları ve retorik çözümleme gibi sentaktik boyutun unsurları dikkate alınarak yapılmıştır. Van Dijk'in (1985) güç, egemenlik, hegemonya, ideoloji, sınıf, cinsiyet, ırk, ayrımcılık, çıkarlar, yeniden üretim,

kurumlar, toplumsal yapı ya da toplumsal düzen gibi nosyonları merkez alması bakımından da Eleştirel Söylem Analizi, örneklemdaki yorumların değerlendirilmesi için uygun bir zemin sağlamıştır. Buradan hareketle, daha önce Erdoğan'a karşı ağır eleştirel söylemleri nedeniyle hukuki sorun yaşadığında Fazıl Say'ı destekleyenlerin, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı davet ettiği Truva Sonatı Konseri sonrasında cepheleşme içine girip girmedikleri meselesi de çalışmada anlaşılacak istenen konulardandır.

Araştırmanın evreni Piyanist Fazıl Say'ın yıllar içinde sosyal medya hesaplarındaki paylaşımları altına yapılan yorumlardır. Örneklem ise Say'ın Twitter ve Instagram hesaplarından Truva Sonatı Prömiyerini duyuran 19 Ocak 2019 tarihli paylaşımı altına yapılan yorumlardır. Bu veriler içerik analizi yöntemine göre incelenerek kategorize edilmiştir. Daha sonra bu verilerden bazıları amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak seçilmiş ve içerik analizinde belirlenen kavramlar temelinde söylembilimsel olarak analiz edilmiştir.

Linç kavramının toplumsal hayattaki eylemsel yönü bu çalışma dışındadır. Bu çalışma sosyal medya üzerinde yapılan yorumlara dayandırıldığından linç kavramı çirkin bir medeniyet kaybı, bir insanı söylem ile dışlama, suçlu ilan etme, ötekileştirme, en uç noktada fiziki şiddetle tehdit etme anlamlarında ele alınmıştır. Üstelik sokakta cereyan eden fiili linç, gücünü kitlenin anonimliğinde silikleşen kimlikler ve mesuliyet dağılmasından alırken sosyal medyada tam tersi bir durum söz konusudur. Kimlik açık olmasına rağmen, alenen dışlama, yargılama, suçlama, ağır eleştiri ve hakaret, küçük düşürücü imalar gibi ifadeler linç sayılır. Bazı hesapların sanal olması *kimliksizleşme* durumundan güç alındığını düşündürebilir. Peki kimliği açık olan hesaplardan yapılan ağır eleştirel, nefretle suçlayıcı ve yargılayıcı yorumlar cesaretini nereden almaktadır? Sosyal medyada kimliksizleşmenin rehabetine kapılan yorumcular, aşağılayıcı biçimde yargıladıkları veya suçladıkları kişi ile karşı karşıya kalsalar süperregonun etkisiyle geri adım atarlar mı? Bu sorular başka bir araştırma ile cevaplandırılabilir.

Seçilen örneklemin bağlamındaki olaylarla ilgili kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Alternatif Bilişim Derneği'nin "İnternet Ortamında Nefret Söyleminin Varlığı," başlıklı yazısında (www.nefretsoylemi.org), dünyaca ünlü Türk müzisyen Fazıl Say'ın Twitter üzerinden paylaştığı Ömer Hayyam rubaisinde dini değerleri alenen aşağılamak iddiasıyla suçlu bulunmasının, nefret söylemiyle mücadele için oluşturulmuş bir yasa maddesi olarak yorumlanan TCK 216'nın amacının zıttı olarak düşünce özgürlüğünü kısıtlamak için kullanılmasına bir örnek olarak kayıtlara geçtiği yorumu yapılır. Bu kararın ardından mevzu kapsamında nefret söylemi üzerinden ülkenin ikiye bölündüğü, konunun sosyal medyada yoğun biçimde tartışıldığı ve Say'ı destekleyenler ile ona karşı olanlar arasında kutuplaşmaya dayalı nefret söylemleri ürettiği belirtilmiştir.

O günlerdeki bir haberde (www.bbc.com/turkce/haberler, 2013) Müzisyen Fazıl Say'ın Hayyam twitinden 10 ay hapis cezası aldığı duyurulmuştur. Say, karar ertesi açıklamasında "Mahkeme sonucu çıkan karar için yurdum adına çok üzgünüm. İfade özgürlüğü açısından hayal kırıklığına uğradım. Hiçbir suçum olmamasına rağmen ceza almış bulunmam şahsımdan çok, Türkiye'deki ifade ve inanç özgürlüğü adına kaygı vericidir" diyerek suçlamayı haksız bulur. Ülkemizin dünyaca ünlü piyanist ve bestecisine, Avrupa Birliği'nden hakkındaki karardan endişe duydukları ve ifade özgürlüğüne tam saygı gösterilmesi gerektiği yönünde destek gelir. Sevim Dağdelen, dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'a gönderdiği mektupta "Böyle bir dava sanatsal özgürlüğe bir darbe olduğu gibi Fazıl Say şahsında aynı zamanda insanlık kültürüne bir darbeyi teşkil etmektedir" yazar. Duruşmalar sırasında, Say'ın avukatı Meltem Akyol Say'ın twitinin yalnızca takipçileri tarafından görülebildiği için "sohbet" niteliğinde olduğunu savunur. Bu gelişmelerden başka, Say'ın bir televizyon programına çıkıp Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan korkmadığını beyan etmesi, "İran mollalarının eline mi düşeceğiz?" gibi ifadeler kullanması tepki çekmiştir (www.internethaber.com, 2013).

2010 ile 2013 yıllarında yaşanan bu polemiklerin çok sonrasında, Ocak 2019'da Fazıl Say'ın Truva Sonatı konserine, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı davet etmesi, bu kez de iktidar karşıtı Say hayranlarının yer yer şiddetli tepkilerine yol açmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan, annesi vefat eden Say'ı telefonla aradığında Say, Cumhurbaşkanının sesinin çok samimi, çok sahiplenici, çok gerçek olduğunu ve kendilerinin taziyelerini çok samimi, sıcak tonda, çok gerçekçi bir şekilde iletmiş olduğunu açıklamıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı konserine davet eden Fazıl Say, "Erdoğan saygı ile konserime geldi, bununla kalmadı, tüm kabinesini ve ABD Senatörü misafirini de beraberinde getirdi. Ülkemizde kültürün sanatın özgür olması, toplumsal uzlaşmaların umut ışığı yakması gerekmektedir" ifadelerini kullanmıştır (www.milligazete.com.tr).

Mevlüt Tezel konser sonrası tepkileri de değerlendiren köşe yazısında (www.sabah.com.tr, 2019), Fazıl Say'ın sosyal medyada linç edildiğini, bunun, yalakalık gibi gösterilecek hiçbir abartılı hareket olmadığını ve İzmir Marşı'nı çalmasına rağmen vuku bulduğunu yazar. Say'ın, ülkesinin Cumhurbaşkanı'na "Hayatımın özel gecelerinden birini yaşadığımı düşünüyorum. Umarım sizler de öyle düşünüyorsunuzdur" diyerek saygısını ve sevgisini gösterdiğini savunur.

5. Bulgular ve Yorum

Fazıl Say'ın 19 Ocak 2019 tarihinde Twitter hesabında Truva Sonatı Prömiyeri hakkındaki paylaştığı bilgilendirmenin altına Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı davet etmesiyle ilgili olarak yapılan yorumlar iletişim üslubu bakımından aşağıdaki tabloda içerik analizi yöntemiyle kategorik olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. İletişim Üslubunun Söylemlerde Var Olma Sıklığı

Söylemde Tespit Edilen İletişim Üslubu		Sayı
Olumsuz Yorumlar	Saldırgan ifadeler	16
	Özellik atfetme	29
	Genelleme ve stereotiplere göre yargılama	47
	Düşmanlık ve kin gütmeye	34
	Bir grubun üyesi olmakla suçlamak/ayırmıcılık	32
	Kültürel ayrımcılık	5
	Basmakalıp yargı (önyargı)/Kalıplaşmış düşünce	44
	Kutuplarda Düşünmek	72
	Açı Sadakati	43
Olumlu Yorumlar	İktidar karşıtı olduğunu belli edenlerden uzlaşmacı, takdir edici, hoşgören, eleştirileri eleştiren	28
	İktidar yanlısı olduğunu belli edenlerden takdir edici	31
	Taraf olduğunu belli etmeyenlerden, kutuplaşmaya karşı, sanatını övücü, davetini takdir edici	159

Tabloya bakıldığında incelenen 314 yorumdan 218 tanesinin olumlu, 96 tanesinin olumsuz olduğu görülmektedir. Bu demektir ki yorumların %69'u olumlu, %31'i olumsuzdur. 6 yıl öncesindeki çatışmalarına

rağmen barışçıl, iyi niyetli girişimlerinden ötürü Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Sanatçı Fazıl Say'ı takdir ettiklerini ifade eden olumlu söylemlerin fazla olduğu görülmüştür. 159 yorumda, siyasi taraf belli etmeden kutuplaşmayı yerici, sanatı ve sanatçıyı övücü ifadeler kullanılmış olması, medeni bakış adına yorumculardan yaklaşık yarısının kutuplarda düşünmediği, açı sadakatinde sınırlı kalmadığı, uzlaşmacı, hoşgörülü, empatik ve saygılı mesajlar verdiği şeklinde yorumlanabilir. Her ne kadar olumlu söylem barındırsa da 31 yorumun sırf siyasi yönden kendi cephesine yakınlaştığı için yazılmış olması taraf tutuculuğun hâkim, grup iletişiminin baskın, aslında cepheye sadakatin etken olduğunu gösterir. Bu bakış, kendi grubundan olan her şeyi iyi, kendi grubunun karşısında olan her şeyi kötü gören anlayışın içinde sayılabilir; bu çalışmada %9,8'lik bir dilime tekabül eder. 28 yorum sahibi iktidar karşıtı olduğunu beyan etmesine rağmen Say'ın ve Cumhurbaşkanı'nın uzlaşan tavırlarını takdir etmiş ve olumlu bulmuştur. Yani yorumcuların %8,9'u karşı cephede kabul ettiği kişiye karşı bile olsa olumlu muameleyi takdir etmiştir; bu, saygılı olması yönünden medeni bir davranış olarak yorumlanabilir. Yorumların %50,6'sı taraf belirtmemiş ve sanatçının sanatını ve barışçıl tavrını övmüştür. Buradan şu yorum çıkabilir: İncelenen yorumların %40,9'u grup iletişimine sadakat göstermekte, cepheleşme içinde düşünmekte, %50,6'sı yakın hissettiği grubu karıştırmadan, %8,9'u ise bağlı hissettiği grubun zıttı olan iyi niyetli bir girişimi takdir edebilmektedir.

Olumsuz yorumların büyük çoğunluğunun "kutuplarda düşünmek" karakteristiğinde olması dikkat çekicidir. Olumsuz yorumların yaklaşık yarısı "genelleme ve stereotiplere göre yargılama, basmakalıp yargı/kalıplaşmış düşünce ve açı sadakati" karakteristiğinde belirmiştir. Bunların sayısını "düşmanlık ve kin gütme, bir grubun üyesi olmakla suçlamak/ayırıcılık ve özellik atfetme" izler. Bir yorum, bu unsurlardan birden fazlasını barındırabilmektedir.

Olumlu yorumlar genel olarak birlik ve beraberlikten, kutuplaşmanın yıkılmasından, bu uzlaşmacı adımın barışa hizmet etmesinden, devlet erkanına saygıdan ve onunla empati kurulduğunda Say'ın kritik durumunun anlaşılacağından bahseder. Say'ı 6 yıl önceki iktidar eleştiren çıkışlarıyla kendine yakın bulduğunu söyleyen yorumcuların, onu grup iletişimi bahsinde anlatıldığı gibi toplumsal özdeşlik içinde değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Toplam veri sayısının %31'ini teşkil eden bu yorumlardan bazıları, Say'ın konserdeki tutumu ile hat safhada hayal kırıklığı yaşadığını ifade etmektedir. Bu söylemlerin kaynağı kişilerin de iktidar yanlısı 31 yorum sahibi gibi, gruba körü körüne sadakat, cepheleşme, davranışa değil grup üyeliğine odaklanma gibi iletişim engellerine takıldıkları söylenebilir.

İçeriğine bakıldığında şu özelliklerdeki yorumlar amaçlı örnekleme yoluyla seçilerek söylem analizi yöntemi ile incelenmiştir:

- Yorumcunun daha önceden sanatçıyı beğendiğini belirten ancak şu an eleştirel olan yorumlar
- Truva Sonatı Ankara Konseri ile ilgili eleştiri, kınama, kızgınlık, hakaret, dışlama, ötekileştirme, sözlü linç gibi tavrı ortaya koyan kişilerce yazılmış söylemlerden bazıları
- Say'ın Cumhurbaşkanı'na sevmeye başladığı iddiası güden veya iktidar partisini desteklemesi algısıyla Say'ı ötekileştiren yorumlardan örnekler

Hukuki suç teşkil edecek düzeyde küfür ve hakareten ibaret yorumlar ile imalı ve muğlak ifadeler inceleme kapsamı dışında bırakılmıştır; çünkü burada güdülen amaç, suç teşkil etmese de iletişimin medeniyete yakışan formunu tartışmaktır. Hangi taraftan olursa olsun cepheleşme temelindeki yorumlar olumlu kısma kaydedilmemiş, kutuplarda düşünmek olarak değerlendirilmiştir.

Bir kullanıcı, Say'ın son adımını tasvip etmediğini söylese de onu linç etmeyi de doğru bulmadığını, tahkir etmek istemediğini belirtmiştir. Benzer şekilde "Sizi çok severdim, yanlış yaptınız." yorumunda geçmiş zaman eki, sevginin bittiğini haber vermektedir. Bu yorum, kutuplarda düşünmeye bir örnektir. Yine

tarafsız olumlu mesajlardan biri “Birbirimizi sevmesek de birbirimize saygı duymamız gerektiğinin anlamlı bir mesajı olmuş. Her iki tarafı da kutlarım.” şeklindedir; saygının zorunluluğunu vurgulamıştır. Olumlu sayılan yorumların arasında doğrusunu yaptığını söyleyenler, iktidarın karşısında olduğunu belli etse dahi uzlaşmayı yüceltenler, takdir edenler, benimsemese dahi hoşgörülere bir örnek de, Cumhurbaşkanının Say’la aralarında öncesinde geçen çatışmaya istinaden “...ülkemin Cumhurbaşkanı yabancı değil, bizden biri, hata yapsa da bizden, bunu unutmamak gerek...”tir.

“Normal bir olayı yılların özlemiyle anormal gibi anıyoruz. Karşılıklı saygı, hoşgörü her zaman herkese lazım.” Bu söylem özetle, bir insanlık dersidir. “Sn. @RT_Erdogan Sn. @fazilsaymusic Fazıl Say’ın konserine samimi bir şekilde katıldı. Şimdi ikisinin de dünyaları farklı, ikisinin de fikirleri dünya görüşleri değişti mi? HAYIR. Karşı Mahalleye hoşluk oldu. Umarım artık hepimizin bu vatanın evladı olduğumuzu hatırlarız.” Yorumcu, devlet büyüğü ile çatışma yaşamış bir sanatçının durumuna medeni bir anlayışla bakabilmektedir. Ayrıca çatışma yaşamış olmanın, fikir ayrılıkları içerisinde olmanın, sonrasında uzlaşma yoluyla insanların hayatlarını huzurlu bir şekilde idame ettirmesine engel olmaması gerektiğini savunmaktadır.

Bazı yorumlar eleştiri içerikli de olsa tahkir ve linç etmeyi de kınamıştır. “Patolojik sorunları olmayan herkes bu konserden mutlulukla ayrılmıştır”, “...Ayrıştırmayı, kutuplaştırmayı, düşmanlaştırmayı, sanatçılık olarak gören sözüm ona sanatçılara, gerçek sanatçının nasıl bir duruşu olması gerektiğini gösterdiniz.” gibi ifadelerle, kutuplaşmanın ve basmakalıp genellemelerin yanlışlığı dile getirilmiştir. “Sevgi nefretten güçlüdür” gibi ifadelerle, nefret üzerine kurulu bakış açıları yerine sevginin güzelleştirici gücünden dem vurulmuştur.

Konser sonrası sahnede, Cumhurbaşkanı Erdoğan, sanatçıyı tebrik etmek üzere konuşma yaptığı esnada Say’ın ellerini bağlayarak yere bakması, boyun eğdiği, teslim olduğu yönünde eleştirilere hedef olmuştur. “Bu nasıl bir duruş? Bunca yılın isyanı O’nu görünce bitti mi şimdi?” Bu cümlelerde kahr sürdürme isteği vardır. “Bundan sonra beni senden Say’ma Fazıl!” deyişinden ise cepheleşmek, yani bir grubun üyesi olmakla suçlanmak, açığı sadakati, kutuplarda düşünmek, düşmanlık okunmaktadır. Oysa bu duruş, tevazu olarak da algılanabilir. Özellikle kültürümüzdeki edep anlayışı bu tür suçlayıcı yorumlarda tamamen yok sayılmıştır.

“Bence senin düşüncen daha kutuplaştırıcı. Cumhurbaşkanı da Fazıl Say’a karşı bir hamle yapsın, o zaman bunun sonu yok. Ne güzel birbirlerine karşılıklı jest yapmışlar işte, bu niye iktidar karşıtlarını rahatsız ediyor anlamıyorum. Herkes düşman olsun o zaman birbirine, çok yanlış.” yorumu belki de iletişim kurarken, özellikle kimliksizleşmenin verdiği rehavete kapılarak saldırganca yorumlar yazıveren sosyal medya kullanıcılarının medeniyet namına yaptığı hatayı en güzel açıklayan yorumlardan biri olmuştur. Kan davasına dönüşen kavganın her iki tarafa ve buna şahit olanlara verdiği zarara dikkat çeken, farklı olanı yok etmek isteyen kindarlığa tepki bildiren benzer yorumlar ise şöyledir:

“Çünkü herkes, diğer insanların kendisi gibi yaşamasını, aynı düşüncede olmasını istiyor. Aksi durumda onlardan kurtulmak, birlikte yaşamamak istiyor. Particiliğin, iktidar mücadelesinin temelinde bu da yatıyor; sadece kendi menfaatini hayata geçirmek değil, başkasını istememek. Sohbetlerimizde demokrasi, tolerans, hoşgörü gibi kavramları rahatlıkla kullanıyoruz. Ancak böyle görüntüleri alkışlayamıyoruz. Çok üzücü...”
“Birbirimizi sevmesek de birbirimize saygı duymamız gerektiğinin anlamlı bir mesajı olmuş. Her iki tarafı da kutlarım.” “Fazıl Say’a baskı yapılırsa, linç edilse veya konseri iptal edilse ne olur? Sanatçı dediğin cesurdur. Sanatımı ülkemde yapmak istiyorum, dedi ve yapıyor. İktidarını

da, muhalefetini de bir araya getiren zeki bir çağrıydı. Mühim olan nefreti ve ayrımcılığı dize getirmektir. Tebrikler.”

İktidarı destekleyenlerden her ne kadar olumlu olsa da gruba sadakatle yapılmış yorumlara bir örnek şöyledir: *“Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin seçilmiş, meşru Cumhurbaşkanı'dır. Fazıl Say'ın daveti bir incelik ve milli iradeye saygı ifadesidir. Sayın Cumhurbaşkanımızın davete icabeti ise Devlet Adamlığıdır. Bilhassa Fazıl Say'ın kendisine ettiği bu kadar hakarettten sonra!”* Fazıl Say'ın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'na hakaret etmediği o dönemin haberlerine bakılarak görülebilir.

“Fazılcığım sen, bu toprakların ve bu milletin önemli bir değerisin. Ne olursun değerli olarak kal. Kendini Türkiye'den soyutlama, bu milletin hepsinin sanatçısıdır. Belli bir grup, kıfayetsizliğini senin arkana saklanarak güçlendirmeye çalışıyorlar, ne olursun sanatçı olarak kal.” Bu yorum, Fazıl Say'ı kendi tarafını temsil ediyor olarak gören kesimi yermektedir. Sanatçının “bu grup” diye anılan kitlelerden haberi yoktur, o kadar çok sayıda insanın kendisini sevmesi ya da sevmemesi üzerinde, herkesi memnun etme konusunda kimsenin kontrolü yoktur. Buradan şu görülmektedir ki, milyonlarca takipçinin bir ünlüyü kendi cephesinin savaşçısı ilan etmesinin, hele ki o kişi siyasi bir lider değil de bir sanatçı vb. ise, o ünlü ile ilgisi olamaz. Bu gruplaşma isteği, bir toplumsal özdeşlik durumuna işaret eder, muhatabının iradesinden bağımsız yorumcuların bakış açısıyla sınırlı öznel bir beklentidir.

“Sanatçının sanatıyla ilgilenmekten çok sanatçının açığını aramaya çalışanlarla dolu bir ülke olduğumuz” yönündeki yorum, kendi bakış açısına göre kusurlu dahi olsa kutuplarda düşünmeden, cepheleşmeden sanatçının sanatına, devlet adamının makamına, hatta daha da ötesinde insanlığa olan saygıyı sürdürebilmek olduğuna dikkat çekmektedir.

6. Sonuç

Çalışmanın başında gruba aidiyet dürtüsünün zemin oluşturduğu, önyargıyla dışlama, ayrımcılık, saldırganlık gibi davranış kalıplarının, diğerlerine saygı gösterilmesi beklenen medeni toplumda neden olduğu olumsuz tablolara değinilmiştir. Grup iletişimi konusunda açıklandığı gibi toplumsal özdeşlik süreci ile sosyal hayatta insanlar, kendilerine benzeyeni yakın, farklı olanı karşıt olarak görme eğiliminde olabilmektedirler. Diğer insanların davranışları üzerine fazla düşünmeden öznel tepkiler verebilmektedirler. Önyargının yanında, kutuplarda düşünmek, açılı sadakati, suçlayıcı üslup da iletişimi tıkayan iletişim engellerindedir. Bu engeller, kişi ve olayları doğru-yanlış, iyi-kötü, başarılı-başarısız, suçlu-suçsuz gibi uç noktalarda ve öznel değerlendirmelere tabi tutmaya neden olur. Yani kişiler meseleleri kendi kişisel süreçlerine göre algılayıp değerlendirmektedirler (Cüceloğlu, 1991:99). Algı aynı konu hakkında kişiden kişiye değişiklik gösteren farklı formlarda belirebilir. O halde bireylerin başkaları hakkında yargılamalarda bulunurken kendi bakış açıları çerçevesinde genel doğru ya da yanlış kabul edilemeyecek hükümler verdikleri iddia edilebilir. Başkalarının tutum, davranış ve söylemleri üzerinde yapılan yargılar öznel, evrensel doğru ya da yanlış kabul edilemez. Bu açıdan iletişim sürecinde kişilerin birbirini eleştirip suçlarken katı ve iddiacı olmaları eleştiri konusu olmalıdır. Toplumsal meselelerde çok fazla değişken, birbirinden farklı koşulları bir arada etkileyebileceğinden insan davranışlarını değerlendirirken esnek ve hoşgörülü olmak, açılı sadakati gütmekten, kutuplarda düşünmeden empati yoluyla anlamaya çalışmak daha medeni davranış olarak kabul edilmelidir.

Çalışma, tüm toplum üyelerinin, diğerlerini eleştirecekse eğer, iletişim üslubunun medeni toplum değerleri açısından saygı sınırlarında kalması gerektiği noktasında taraftır; bir insanı bir tek davranışı ya da sözü yüzünden basmakalıp, genelleyici, kutuplarda düşünme biçimiyle, açılı sadakatinden beslenen sözlü yargılamalara maruz bırakmanın medeni bir tavır olmadığı varsayımını kabul eder. Araştırmada amaç, Fazıl Say'ın doğru ya da yanlış tavırlar sergilediğini ortaya koymak olmamıştır. Say hayranlarının medeni toplumun değerlerinden olan ‘sanat’a ilgisi göz önünde bulundurulduğunda, sanatçıyı eleştirmek için çağdaş

medeni kurallara riayet etmesi beklenmelidir. Herhangi bir insanı önce kendinden saymak, karşı cephenin lehine bir tavır sergilediğini algılandığında ise genelleyici basmakalıp yargularla linç etmek medeni insan iletişimine yaraşır kabul edilmemelidir. Siyasi görüşler nedeniyle kişinin kendi cephesinde addettiği birini, karşı cepheye nezaket gösterdiği için suçlaması ve ötekileştirmesinin ne kadar tutarlı olduğu sorgulanmak istenmiştir. Grup iletişiminin doğası gereği bireyin, toplumsal özdeşim kurduğu grubun değerlerine sadakat duyması ve yine öznel bakış açısıyla kendi grubundan saydığı bir başkasının sadakatini sorgulamasının ne kadar rasyonel olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Sanatçı cezalandırmayı hak edecek yüz kızartıcı bir suç işlemediği halde, kendisinin tarafı olduğunu iddia etmediği sanal bir grup tarafından sosyal medyada hakaret içerikli saldırgan yorumlara maruz kalmıştır. Çalışma, sanatçının veya cumhurbaşkanının tarafında bir duruş sergilemek amacıyla yapılmamıştır. Bunun yerine gruba sadakatten daha değerli bakış açılarının olabileceğini hatırlatmak için yapılmıştır. Nitekim incelenen yorumların yarısının toplumsal özdeşim kurduğu bir gruba sadakat azmiyle yalnız kendi öznel algısına göre yargısız infaz etmekten kaçındığı görülmüştür.

Çalışmada, kütle olarak adlandırılan insan yığınlarının hakaret suçu teşkil edecek yorumlar yaptıklarına dair örneklere rastlanmıştır. Kitle iletişim kanallarını kullanırken kişilere hakaret edilmesi ve iftira atılması, kişilerin toplum önünde küçük düşürülmesi gibi söylemler hukuka aykırıdır (Bayındır ve diğ., 2018:57-58). Bu tür yorumlar, söylembilimsel olarak incelemeye alınmamıştır.

İçerik analizini gösteren tabloda söylemlerin çoğunun tarafsız ve olumlu olduğu bulunmuştur. Bu bulguya, söyleminde iktidar karşıtı olduğunu belli ettiği halde uzlaşmayı yüceltici olumlu yorumların çokluğu eklenmiştir. Bunun yanında, olumsuz beliren yorumların büyük çoğunluğunun kutuplarda düşünülerek yazılmış olması dikkat çekmektedir. Le Bon'un (2014) deyişiyle, "yalıtık durumdayken üstün aşamada bulunan birey, kitlenin içine karıştığında uygarlıkta geriye gider; yani içgüdüleriyle davranan, ansızın parlayan, vahşice eylemlere girişen, coşkulara ve yiğitlik gösterilerine kendini kaptıran barbar bir kişiye dönüşür." Kitle içinde mesajlarının karşı tarafa verebileceği yıkıcı etkiyi hesap etmemek, iletişim üslubu açısından olumsuz görülmelidir.

Yorumlardan anlaşıldığı üzere, kutuplarda düşünenler, kendi bakış açısıyla sevdiği sanatçının daha önce çatışma yaşadığı iktidara karşı mesafesini korumadığı yönünde eleştirilerde bulunmuşlar, hatta şiddetli hayal kırıklığı dile getirmişler, kınamışlar, hakaretimiz ifadeler kullanarak, sevgilerinin nefrete dönüştüğünü bildirmişlerdir. Bu ifadeler, nefret söylemi olma özelliği taşır.

Makalenin önceki başlıkları altında açıklandığı gibi önyargılar kişilerin zihnini anlık olarak kör etmektedir. Zihin kendi şemalarına uymayan bilgileri reddetmeye veya görmezden gelmeye, şemalarına uygun geribildirim gözetlemeye yatkındır. Bu da demek oluyor ki zihin, gerçekliği hâlihazırda bulunan bilgisine uydurmaya, dogmalarına kanıt bulmaya meyillidir; algıyı öznelleştirir, yani gerçeği çarpıtabilir; bozabilir; gördüğü, duyduğu kişileri kendi oluşturduğu stereotiplere göre algılar ve kategorize edebilir. Önyargıyı azaltmanın yollarından birinin farklı gruplar arasındaki teması artırmak olduğu ileri sürülür (Sdorow, 1998:611). O halde eleştirilen kişilerle yüz yüze gelindiğinde karşılıklı diyalog ile söylemlerin haddi aşan noktaları fark edilebilir.

İncelenen örnek söylemlerde Fazıl Say'ı çok beğenenlerin, ondan birdenbire soğuduğuna veya nefret etmeye başladığına dair ifadelerle rastlanmıştır. Empati kurma çabası, haksızlık etmekten çekinmeyi, kendi incineceği bir sözü söylemeden, davranışı sergilemeden önce iyi düşünüp eyleme geçmeyi gerektirir. Önyargıyı ilkel kılan, insanın üstün özelliklerinden kabul edilmiş 'düşünme, tartma' fiillerine yer bırakmamasıdır. Önyargıların tutarsızlığı da ayrıca güvenilmezdir. Önyargılarına göre hareket edenler, birdenbire bir uç noktadan diğer uç noktaya kanaat değiştirebilirler.

Yorumların herkes tarafından görülebildiğinin biliniyor olmasından yola çıkarak sosyal medya platformunda hem kimliksizleştirme, hem sosyal kolaylaştırma, hem de sorumluluğun dağılması teorilerine dair örnek durumlar gözlenmiştir. Bu durumun kalabalığın gücünden kaynaklanıp kaynaklanmadığını ortaya koymak başka bir araştırmanın konusu olabilir, zira o kişilerin tek başına da olsalar, üzerine düşünmeden yargılayıcı ve kabaca itham edici yorumlar yapıp yapmayacakları araştırılmadan bilinemez. Ne var ki buraya kadar açıklananlar ışığında kalabalığın insanlara saldırmak için bir güç verdiği, Fazıl Say'a yapılan sözlü saldırılar yorumlanırken hesaba katılmalıdır.

Tasavvuf ve benzeri mistik öğretilerde resmedildiği gibi modern insan, etnosantrik ve birey merkezci yönelimlerden, hırs ve tamahkârlıktan arınarak, anlamak için sevmenin önkoşul sayıldığı manevi disiplinlere yönelerek ruhunun sıkıntılarını giderip daha sakin, olgun, barışçıl bir yaşam sürebilir (Sayar, 2010:14). Her ne olursa olsun kamusal alanda böyle bir araştırmanın konusu olacak kadar genellemeci, kutuplaştırıcı, kindar, basmakalıp, aşağılayıcı ve nefret içerikli söylemler sarf etmek, iletişim süreçlerini iyileştiremez.

Sosyal medyadaki linç fenomeni, Turan (2017)'in, "bu dünyaya şahitlik eden izleyicilerin arasında ortak olarak beliren iyiye ve güzele dair estetik bir yargı" şeklinde tarif ettiği 'sağduyu'nun yoksunluğuna bağlanabilir. Tüm toplumlarda gözlenen net bir olgu vardır ki, bazı insanlar fırsatını bulduğunda diğerlerine acı verecek eylemlerden kaçınmamakta, hatta bu tür eylemlerden zevk alabilmektedir. Güçlü gruptan olmasına rağmen bazı insanlar ise zayıf grubun üyelerine, kendi gruplarından dışlanma hatta cezalandırılma riskini göze alarak iyilik yapabilmektedir. Bu çalışmanın bulgularına göre, iletişim engellerini aşmanın yolunun bu topraklarda can bulmuş hoşgörü ve sevgi kültürünü yaşatmak olduğu önerilebilir. Frankl'in (2009) toplama kamplarındaki insanlık dışı tecrübeleri sonucu yaptığı çıkarım oldukça manidardır: "İnsan ırkını ikiye ayırılır: soylu insan ırkı ve soysuz insan ırkı.

Bu çalışma henüz sonlandırılmamışken, Fazıl Say, ünlü bir müzisyen ve kanaat önderi olarak yine göz önünde, devlet eliyle kullanımı Kanadalı bir şirkete verilen Kaz Dağları Ormanlarındaki ağaç kesimlerini durdurmak isteyen halka katılarak protesto maksatlı bir konser vermiş ve bu konuda iktidarı eleştiren düşüncelerini sosyal medya hesaplarından da açıklamıştır. Bu durumda, daha önceden eleştirdiği için alkışlayan ve sonrasında insani bir tavırla Cumhurbaşkanını konserine davet ederek barışçıl bir konuşma gerçekleştirdiği için yuhalayan hayranları tarafından yeniden alkışlanacak mıdır? Bir diğer ilginç gelişme de, Say'ı 2012 yılında dava eden savcının sonrasında yüz kızartıcı bir suçtan tutuklanmış olmasıdır.

Dünyaca bir başarı kazanmış sanatçının, barışçıl bir tavrı nedeniyle linç edilmesi doğru iletişim üslubuna uymadığı gibi, haksızlıkları da barındırmaktadır. Fazıl Say, sosyal medyanın kolay erişilebilirliği sayesinde sözlü saldırılara ve linçe maruz kalmıştır. Bu çalışmanın kamuoyuna, medeni bireyler olabilmek adına, söylemeden veya yazmadan önce empati kurup düşünmek, diğer kişilerin varlığına, duygu ve düşüncelerini dile getirmesine saygı göstermek gerekliliğini anlatması ve dili haksız ithamlardan arındırmanın yüceliğini hatırlatması umulmaktadır. İletişimde anlaşmazlıkların, barış eli uzatmak suretiyle çözülmek istenmesi olumlu ve medeni bir davranış olarak algılanmalıdır. Bu araştırmanın daha önce taraf gördüğü kişileri taraf değiştirdiğini algılayarak haksız yere suçlamalara dair sonraki araştırmalara ilham vermesi umulmaktadır.

Kaynakça

ARI, R., ÜRE, Ö., YILMAZ, H. (1998). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi (Eğitimin Psikolojik Temelleri)*, Konya, Mikro Yayınları

ARKONAÇ, S., A., (2016). *İnsan İnsan İçinde: Ana Akım ve Eleştirel Sosyal Psikoloji*, İstanbul, Hiperlink Yayınları

- ATKINSON, R., ATKINSON, R. C., HILGARD, E. R., (1995), *Psikolojiye Giriş 2*, (çev. K. Atakay, M. Atakay, A. Yavuz), İstanbul, Sosyal Yayınlar
- BARON-COHEN S., (2018). *Kötülüğün Anatomisi*, İstanbul, Say Yayınları, 2. Baskı
- BAYINDIR, S., APİŞ, Ö., ERSÖZ, O. (2018). *Kitle İletişim Hukuku*, İstanbul, Onikilevha Yayınları
- BORA, T., (2018), *Türkiye'nin Linç Rejimi*, İstanbul, Birikim Yayınları, 6. Baskı
- BURNETT, D., (2018). *Aptal Beyin / Bir Sinirbilimci Beyninizde Neler Olup Bittiğini Anlatıyor*, (çev. A. Erol), İstanbul, 3. Basım, Aganta Kitap, Notos Kitap Yayıncılık
- CLINARD, B. M., (1968). *Sociology of Deviant Behavior*, USA, Holt, Rinehart and Winston Inc., 3rd Edition
- CÜCELOĞLU, D., (1991). *İnsan ve Davranışı*, İstanbul, Remzi Kitabevi
- CÜCELOĞLU, D., (2001). *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*, İstanbul, Remzi Kitabevi
- ÇELİK, H.; EKŞİ, H., (2008). Söylem Analizi, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27, 99 – 117, <http://dergipark.org.tr/en/pub/maruaeabd/issue/365/2517>, 19.04.2020, 13.16
- DÜZGÜN, Ü. A., ÖZKAN, K., (2017). Toplumsal Şiddet Eylemi Olarak Linç, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, Ankara, 19, (3), ISSN: 2148-6166
- ERGİN, H. VE YILDIZ, A., (2010). *Gelişim Psikolojisi*. Ankara, Nobel Yayınları
- FRANKL, V. E., (2009). *İnsanın Anlam Arayışı*, (çev. S. Budak), İstanbul, Okyanus Yayınları
- FREUD, S. (2017). *Kitle Psikolojisi*, (çev. K. Şipal), İstanbul, Cem Yayınevi, 8. Basım
- FROMM, E., (2008). Sevginin ve Şiddetin Kaynağı, (çev. Y. Salman, N. İçten), İstanbul, Payel Yayınevi, 7. Basım
- FROMM, E., (2004). *Sevme Sanatı*, (çev. Ö. Saatçi Karadana), İzmir, İlya Yayıncılık
- GASSET, Y. O., (2016). *Kütellerin İsyanı*, (çev. S. Uslucan), İstanbul, Erguvan Yayınları, 2. Baskı
- GERRIG, R. J.; ZIMBARDO, P. G., (2013). *Psikoloji ve Yaşam / Psikolojiye Giriş*, (çev. G. Sart), Ankara, Nobel Akademi Yayıncılık
- GIDDENS, A., (2008). *Sosyoloji*, İstanbul, Kırmızı Yayınları
- GLEITMAN, H. (1983). *Basic Psychology*, London, New York, W. W. Norton & Company
- GREEN D.P., SEHER, R.L., (2003). "What Role Does Prejudice Play in Ethnic Conflict?" *Annu. Rev. Polit. Sci.* 6, 509–31, (doi: 10.1146/annurev.polisci.6.121901.085642)
- GÜNGÖR, N., (2011a), *İletişime Giriş*, Ankara, Siyasal Kitabevi
- GÜNGÖR, N., (2011b). *İletişim/Kuramlar&Yaklaşımlar*, Ankara, Siyasal Kitabevi
- HAMLIN, JK.; WYNN, K.; BLOOM, P., (2007). Social Evaluation By Preverbal Infants, Nov 22, 450(7169): 557-9, doi: 10.1038/nature06288, nature.com
- HAN, B.-C. (2016). *Şiddetin Topolojisi*, İstanbul, Metis Yayınları
- İNCEOĞLU, M., (2004). *Tutum-Algı İletişim*, Ankara, Kesit Tanıtım Ltd. Şti.
- KAĞITÇIBAŞI, Ç. (1977). *İnsan ve İnsanlar:Sosyal Psikolojiye Giriş*, Ankara, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları
- KAYA, A. (2016). *Kişilerarası İlişkiler ve Etkili İletişim*, Ankara, Pegem Akademi Yayınları, 9. Baskı
- KUT, Ş.; BİLGİN, H. D., ALEMDAR, Z., AZAK, U., (2014). Genç Araştırmacılar Tartışıyor, *Siyasi İlimler Türk Derneği VIII. Lisansüstü Konferansı Bildirileri Seçkisi*, İstanbul, Okan Üniversitesi Yayınları: 26
- LE BON, G., (2014). *Kitleler Psikolojisi*, (çev. H. Can), Ankara, Tutku Yayınevi
- MACIONIS, J.J., (2013). *Sosyoloji*, (Çev. Edit., V. Akan), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık

- MCQUAIL, D., WINDAHL, S., (1997). *Kitle İletişim Modelleri*, (çev. K. Yumlu), Ankara, İmge Kitabevi
- MUTLU, E., (2008). *İletişim Sözlüğü*, İstanbul, Ayraç Yayınları
- ÖZEN, Y., GÜLAÇTI, F., (2010). Benlik Kavramı ve Benliğin Gelişimi-Bilen Benliğe Gerekçinim Var Mı?, *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12-2, 21-37
- ÖZER, K., (1995). *İletişimsizlik Becerisi*, İstanbul, Varlık Yayınları
- PLOTNIK, R., (2009). *Psikolojiye Giriş*, (Çev. T. Geniş), İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1. Basım
- SAYAR, K., (2010). *Sufi Psikolojisi: Bilgelik Ruhu, Ruhun Bilgeligi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 6. Baskı
- SILVERMAN, D., (2018). *Nitel Verileri Yorumlama*, (ed. Erkan DİNÇ), Ankara, Pegem Akademi, 5. Baskıdan çeviri
- SDOROW, L. M., (1998). *Psychology*, USA, McGraw-Hill Companies, 4th Edition
- TAŞDELEN, V. (2014). "On Western Culture and Its Formation Stages," Hece , pp.8-15
- TURAN, H., (2017). Sosyal Medya'da Şiddet: Sağduyunun Yitiminde Başkalık ve Kendilik Deneyimleri, *Marmara İletişim Dergisi*, İstanbul, 27, 121-133
- ÜREK, O., (2007). Kant'ta Etik Değerler Olarak Özgürlük ve Saygı, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 13
- VAN DİJK, T. A., (2010). "Söylem ve İktidar", (çev. P. Uygun), Nefret Suçları ve Nefret Söylemi, (Haz. A. Çavdar ve A. B. Yıldırım), İstanbul, Uluslararası Hrant Dink Vakfı Yayınları
- VAN DİJK, T. A., (1985). *Handbook Of Discourse Analysis*, London, Vol. 2, Academic Press
- YILMAZ Z., (2012). Hukuki Açıdan Toplumsal Şiddet Olarak Türkiye'de Linç, Hukuk Yüksek Lisans Programı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- YILMAZ, M. E., (2007). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Etnik Çatışmalar/Etnik Çatışmaların Nedenleri ve Etnik Barışın Tesisi*, Ankara, Nobel Yayınları
- ZENCİRKIRAN, M., (2017), *Davranış Bilimleri*, Bursa, Dora Yayınları, 2. Baskı
- Alternatif Bilişim Derneği, (2013). "İnternet ortamında nefret söyleminin varlığı, <http://www.nefretsoylemi.org/detay.asp?id=1155&bolum=rapor>, Yayınlama Tarihi: 12.12.2013, Erişim: 07.08.2019, 20.54
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/04/130415fazilsaykarar>, 07.08.2019, 20.48.
- <https://www.internethaber.com/fazil-saydan-erdogana-agir-sozler-285977h.htm> 07.08.2019, 20.00. Eklenme Tarihi: 24.08.2010, 23.13
- https://www.sabah.com.tr/yazarlar/gunaydin/sb-mevlut_tezel/2019/01/21/fazil-say-gibi-onemli-bir-kaleyi-kaybettiler Yayınlanma Tarihi: 21 Ocak 2019, 07.08.2019, 19.54
- <https://www.milligazete.com.tr/haber/1784702/fazil-say-sessizligini-bozdu-erdogan-da-hata-yapar-say-da> 07.08.2019, 19.51